

**Annamarie Jagose**

**Queer Teori: Bir Giriş (Queer Theory: An Introduction)**

NotaBene Yayınları, 2015, 171 sayfa

ISBN 978-605-9020-78-7

**A**nnamarie Jagose'nin ilk baskısını 1997 yılında yapan "Queer Theory: An Introduction" kitabı bu basımından yaklaşık 20 sene sonra "Queer Teori: Bir Giriş" adıyla Türkçe yazında yerini aldı. Ali Toprak'ın pek çok kişinin desteğini aldığı çevirisi ve Aylime Aslı Demir'in editörlüğü ile çıkan kitap NotaBene Yayınları'nın KaosGL Dizisi sayesinde ilgili okuyucularla buluştu.

2011 yılından beri Sydney Üniversitesi'nde görev yapan ve Edebiyat, Sanat ve Medya Bölüm Başkanlığını yürüten Annamarie Jagose, queer teorisinin yanı sıra feminist teori, gey/lezbiyen çalışmaları, kültürel çalışmalar ve gündelik yaşam gibi alanlarda da çalışmalar yapan ve pek çok akademik derginin yayın ve danışma kurulunda yer alan önemli bir akademisyen. 2017 yılı itibariyle Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi'nin dekanlığını da üstlenmiş olan Jagose, daha önce Melbourne Üniversitesi ve Auckland Üniversitesi gibi önemli üniversitelerde de görev yapmış. Jagose'nin akademisyen kimliğinin yanı sıra yazar kimliğinden de bahsedebiliriz. Öyküleri ve romanları bulunan Jagose, ödüllü bir yazar. Ancak ülkemizde onu daha fazla tanımır kılan şüphesiz ki "Queer Teori: Bir Giriş" kitabının Türkçe'ye kazandırılması oldu.

Jagose bu kitabında queer'in kavramsal ve teorik gelişimini önemli teorisyenlerin tartışmalarını gün yüzüne çıkararak akıcı bir şekilde gözler önüne seriyor. Öncelikle queer teorisinin tanımlarına, ne olup ne olmadığına ve neleri sorguladığına kısaca değindiği "Giriş" bölümünde queer'e yönelik endişelere ve queer teorisinin 1990'larda

başladığı kabul edilen gelişiminin öncesinde var olan queer örneklerle yer veriyor. Bunları yaparken özellikle queer'in tamamlanmış değil oluşumu devam eden bir kategori olması, bu oluşumun hem ileriye hem de geriye yönelik hareketle beslenmesi ve bu kategorinin sorunsuz görülen terimleri sorgulayıp sorunlu görülenleri de içine katması gibi özellikleri öne çıkardığı söylenebilir. Bu kısa girişin sonlarında ise kitabın temel savını şu cümleyle açıklıyor: “Bu kitap queer’i tartışmasız bir şekilde ya ilerlemeci ya gerici olarak tasvir etmek yerine, queer’in sabit bir değeri olmadığını savunmaktadır” (s. 14). Kitabın sonraki bölümlerinde ele alınan tartışmalarda queer’e yönelik bu savını fazlasıyla desteklediğini görüyoruz.

İkinci bölüm olan “Eşcinsel Arzuyu Kuramlaştırmak” başlığında Jagose ilk olarak eşcinselliğin gerçekte ne olduğu üzerinde duruyor ve bu tartışmayı özcü ve konstrüktivist konular arasında geçen atışmalarla anlaşılır kılmaya çalışıyor. Bu iki anlayışın birbirinden farklı savlarına odaklanmasının yanı sıra, varsayımların birleşimine dayanan iki anlayışın eş zamanlı işlediğine yönelik argümanlara da yer veriyor. Aynı bölümün “Eşcinselliğin İcadı” alt başlığında ise modern eşcinselliğin oluşumunu üç temel fikir üzerinden aktarıyor. İlk fikri eşcinselliğin icadı dediğimizde çoğumuzun aklına gelen ilk isim olan Foucault’dan veriyor. Foucault’nun eşcinselliğin önceden beri var olsa da 1800’lü yılların sonunda bir kimlik kategorisi olarak belirdiği ve bu yüzden modern bir oluşum olduğu yönündeki düşüncelerini hatırlatıyor. İkinci temel fikri ise eşcinselliğin ortaya çıkışını aslında Foucault’dan çok daha eski bir tarihe dayandıran Alan Bray’dan veriyor ve Bray’in modern eşcinselliğin köklerini 17. yüzyıl sonunda eşcinsel evlerinin yayılmasında ve bu yerleşim alanında eşcinsel alt kültürün ortaya çıkmaya başlamasında gördüğünü yazıyor. En son ise farklı bir görüş olarak John D’Emilio’nun düşüncesinden bahsediyor ve D’Emilio için modern eşcinselliğin doğuşunda belirleyici olan şeyin kapitalizmin gelişimi olduğunu vurguluyor. Çünkü ona göre eşcinsel kimlik için gerekli koşulları hazırlayan sadece kendi çıkarını düşünen kapitalizmden başkası değildir. Jagose’nin bu üç temel fikir üzerinden yürüttüğü tartışmasında asıl vurgulamak istediği şey gayet net: “Eşcinselliğin bugün anlaşıldığı haliyle

tarih ötesi bir fenomen olmadığı” ve “eşcinsel davranış – ki her yerde görülmektedir – ile eşcinsel kimlik – ki özgün tarihsel koşullarda gelişir – arasında önemli bir ayrım” olduğu (s. 26). Jagose bu bölümün son kısmında ise eşcinselliğin ortaya çıkmasında ve kuramlaştırılmasında heteroseksüellik kavramının etkisine değiniyor. Doğal kabul edilen heteroseksüelliğin de kurgusal olduğu ve kültürel örüntüler içerdiğinden hareketle Sedgwick’in “Epistemology of the Closet” kitabındaki argümanlarına yer veriyor ve temelde kategorilerin tarihsel olarak biçimlendirildiği ve tanımların sabitlenemeyeceği düşüncesine odaklanıyor.

Sonraki iki bölümde Jagose sırasıyla homofil örgütlenmelere ve eşcinsel özgürleşme hareketine değiniyor. İlk kez 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıktığını söylediği erken homofil örgütlenmelerin Jagose’nin deyimiyle tesadüf olmayan bir şekilde “homoseksüelliğin bir kimlik olarak açıklığa kavuşturulduğu, eşcinsel olmanın ilk kez mümkün olduğu dönemde” ortaya çıktığını görüyoruz (s. 35-6). Bu bölümde Jagose’nin dikkat çektiği şey homofil örgütlenmelerin eşcinselliğin kabul edilmesinde etkili olmasının ve eşcinsel hareketin muğlak kökeninden bir örnek sunmasının yanı sıra muhafazakâr ve geleneksel eğilimler de sergilediği olmuş. Ancak aynı zamanda bu eğilimleri bugün eleştirmenin kolay olduğuna, dönemsel kültürel koşulların politik örgütlenmeleri zorlaştırdığına ve dolayısıyla haklı bir korku yarattığına vurgu yaparak bu örgütlenmelerin hakkını da veriyor. Homofil hareketin muhafazakâr tavrının aksine, açık bir kimlik ekseninde bu kimliğin savunusu üzerine şekillenen eşcinsel özgürleşme hareketi ise kitap için ayrı bir önem arz ediyor. Çünkü aslında bu hareket bir kimlik savunusunun peşinden koştuğu müddetçe queer teorinin sorunlu bulunduğu alanı da besliyor görünüyor. Ancak Jagose’nin tam da bu yüzden eşcinsel özgürleşme hareketi için vurguladığı şey, bu özgürleşmenin toplumsal cinsiyet kategorilerini kavramlaştırma biçimlerinin altınının oyulmasındaki rolü olmuş. Jagose, başarılı görülsün ya da görülmesin, heteroseksist düzene getirdiği etkili eleştirilerden dolayı eşcinsel özgürleşme hareketinin queer teori için de oldukça önemli olduğunu ima ediyor.

Jagose, heteroseksist düzeni sekteye uğratan başka bir alana bir sonraki bölümde “Lezbiyen Feminizm” başlığı altında giriyor. Lezbiyenlerin erkek eşcinsellerin gölgesinde kalan konumları ve lezbiyenizmin feminizme olası zararları gibi tartışmalara yönelik görüşlere de yer veren Jagose, lezbiyenliğin farklı kavramsallaştırmaları üzerinde duruyor. Asıl olarak ise lezbiyen feminizmin queer için önemini bölüm sonunda şu cümleyle özetliyor: “Queer aynı zamanda lezbiyen feminizm tarafından üç önemli yönden etkili biçimde bilgilendirilmektedir: toplumsal cinsiyetin özgüllüğüne dönük dikkati, cinselliği kişisel değil kurumsal olarak çerçevlendirmesi ve zorunlu heteroseksüellik eleştirisi” (s. 75). Bu ve bundan önceki bölüm, queer’in her türlü kimlik politikasını reddeden karakterine rağmen nasıl temelini bir kimliğe vurgu yapan eşcinsellere ve eşcinsel hareketlere dayandırabildiğini göstermesi açısından oldukça önemli. Zira “Kimliğin Sınırları” başlığını taşıyan bir sonraki bölüm özellikle bu noktaya odaklanıyor. Özgürleşme hareketinin ve lezbiyen feminizmin insan hakları hareketleriyle bütünleştiğini, toplumsal değerlerde radikal bir dönüşümü savunduklarını ve ortaya çıkan muhalif gruplarla yüzleştiklerini belirtirken bir yandan da norm kabul edilen kimliklerin bu gruplar için asla temsil işlevi göremeyeceğine vurgu yapıyor ve queer’in tam bu noktadan anlaşılır olabileceğine işaret ediyor.

Kitabın bu kısmına kadar queer’in ne olduğunu ve altyapısını oluşturan temel hareketleri ve tartışmaları özetleyen Jagose, bir sonraki bölüm olan “Queer” başlığında öncelikle homoseksüel, lezbiyen, gey ve queer terimlerinin eşcinsel cinselliğinin kavramsallaştırılmasındaki etkilerine odaklanıyor ve bu terimlerin eş anlamlı olarak düşünülmesinin yanlışlığına dikkat çekiyor. Özellikle queer’i “değişmekte olan bir gerçeklik”i (s. 96) öne çıkaran özelliğiyle farklı bir yere koyuyor ve diğer alt başlıklarda sırasıyla queer’in post-yapısalcı bağlamına, performativite ile ilişkisine, HIV/AIDS söylemine ve kimlik tartışmalarına değiniyor. Althusser, Freud, Lacan ve Saussure gibi teorisyenlerin queer’in post-yapısalcı bağlamını oluşturduğunu belirtirken asıl olarak Foucault üzerinde duruyor ve Foucault’nun cinselliğin kültürel bir kategori ve iktidarın sonucu olduğuna yönelik

analizlerinin queer'i nasıl beslediğini kısaca özetliyor. Ardından bu analizleri özne tartışmalarına bağlayarak performativite kavramını açıklıyor. Butler'ın cinsiyetin sabit yapısını tartışmaya açan ve toplumsal cinsiyet hakikatine karşı çıkan argümanlarını öne çıkarıyor. Jagose, bu teorik tartışmaların yanı sıra queer'in ortaya çıkmasında akademi dışından gelen etkilerin de belirleyici olduğunu söylüyor. AIDS'in bir eşcinsel hastalığı olarak kurgulanmasına ve halk arasında homofobinin artmasına bir tepki olarak ortaya çıkan aktivizmin queer için kurucu bir etki yarattığını vurguluyor. Son olarak queer kimlik tartışmalarına değinen Jagose, 'queer' ve 'kimlik' kavramlarının nasıl yan yana gelebileceğini queer'in direndiği noktalarla ilişkiselliği üzerinden açıklıyor. Queer'in herhangi bir şeye işaret etme zorunluluğu olmadığına ve kendine bir önem ya da olumlama atfetmediğine dikkat çekiyor.

Kitabın "Queer Tartışmaları" başlıklı bölümü queer üzerine olan eleştirilere ve queer'in geleceğine yönelik kaygılara yer vermesiyle büyük önem arz ediyor. Eleştirilerin başında queer'in teorik yaklaşımının seçkinci ve erişilemez oluşu ve kimlikleri muğlaklaştırdığı için homofobik olduğu savunulan yaklaşımı gelmekte. Bu argümanlar queer'in gündelik yaşama etkisindeki cılızlığa vurgu yapıyor. Benzer şekilde queer'in kapsayıcı olma hırsının kendi sonunu hazırlayabilecek olası potansiyellerine de dikkat çekiyor. Bu aynı zamanda queer'in bu derece radikal bir eleştiriyi sürekli kılabilceğine ve ayakta kalmayı başarabileceğine yönelik şüphelerle yakından alakalı. Queer'in sapıklık veya yasadışılığı çağrıştırmaya devam edeceğine yönelik kaygılar da Jagose'nin dikkat çektiği meselelerden biri olarak karşımıza çıkıyor.

Jagose kitap boyunca queer'in kendini olumlama kaygısı gütmeyeceğini vurgularken, kitabını bu olumlamayı kendisinin yaptığını söyleyebileceğimiz "Sonsöz" bölümüyle bitiriyor. Bu bölüm queer'in ne olduğunu, temel kaygılarını, taşıdığı potansiyelleri, neye yanıt verip neyin eleştirisini sunduğunu ve neye olanak tanıyıp sonunu nasıl kurguladığını içeren kısa bir özetten oluşuyor.

Annamarie Jagose'nin "Queer Teori: Bir Giriş" kitabı okuyucuda ilk bakışta queer teoriyle ilgili çeşitli konuların birbirinden bağımsız bir

şekilde ele alındığı ve tartışıldığı izlenimini yaratsa da, aslında bu konuların birbirini bağlayıcılığı ve önce queer'e zemin oluşturan sonra da onu besleyen yapısı kitabı bütünlüklü kılmış. Öte yandan Jagose'nin yazar kimliğinden midir bilinmez, kitap bir teori ve hatta bir queer teori kitabı olmasına rağmen benzerlerine ve özellikle Butler'a kıyasla oldukça anlaşılır, net ve akıcı bir dile sahip. Üstelik bugün Judith Butler'ın "Cinsiyet Belası" (*Gender Trouble*, 1990) ve Sedgwick'in "Dolap Epistemolojisi" (*Epistemology of the Closet*, 1991) kitaplarının queer teori için ilk ve temel kitaplar olarak kabul edildiğini düşündüğümüzde, bu eserlere oldukça yakın bir tarihte raflarda beliren Jagose'nin kitabının da ne kadar önemli ve öncül nitelikte olduğunu rahatlıkla anlayabiliriz.

Jagose'ye yönelik tek eleştiri kitabında queer'in bugün iyice çetrefilleşen ve deyim yerindeyse içinden çıkamadığımız derin tartışmalarına girmemiş olması üzerinden yapılabilir. Bunda kitabın erken tarihli olmasının da etkisi var elbette. Ancak diğer taraftan kitabın tam da bu tartışmaların tohumlarının yeni yeni atıldığı bir tarihe tekabül ettiğini Jagose'nin "Queer Tartışmaları" ve "Sonsöz" bölümüne taşıdığı tartışmalara bakarak rahatlıkla anlayabiliriz. Bu tartışmaların yüzeysel kalması ise kitabın kendine edindiği konum üzerinden hoş görülebilir. Kitap bir giriş niteliğinde olduğunu başlığına da taşıyarak zaten derin tartışmalar yürütme iddiasında bulunmamış. Öte yandan kitabın giriş niteliğinde olması ve tartışmaları derinleştirmemiş olması, bizleri bu kitabın queer teori hakkında bir bilgisi olmayan ve Butler, Sedgwick, de Lauretis gibi öncü isimleri takip etmemiş okuyucular tarafından çok rahat anlaşılabilmesi yanılıgısına da düşürmemeli. Çünkü gördüğümüz üzere Jagose kitabında queer hakkında temel bilgileri sunduğu gibi bu öncü isimlere ve Wittig, Foucault, Halperin gibi queer tartışmaların zenginleşmesine zemin hazırlayan teorisyenlere de sık sık değiniyor ve queer teorisinin giriş niteliğinde de olsa genel çerçevesini tarihsel seyrin yanı sıra bu şekilde veriyor.

Queer üzerine bu tarz temel kitapların yıllar sonra da olsa Türkçeye kazandırılıyor olması oldukça değerli. Bugün Türkçede doğrudan queer teori üzerinden yürütülmüş çalışmalara odaklanan kitapların sayısı hala oldukça sınırlı. Buna Türkiyeli yazarlardan Türkiye

üzerine yapılmış çalışmalar da, yabancı yazarların teorik veya kendi ülke toplumlarına odaklanan kitaplarının çevirileri de dâhil. Alev Özkazanç, Zeynep Direk, Cüneyt Çakırlar, Serkan Delice, Sibel Yardımcı gibi önemli akademisyenlerin çalışmaları sayesinde queer tartışmalarda Türkiye üzerinden sesler duyabiliyoruz, çeviri kitaplara da NotaBene ve Sel gibi yayınevlerinin KaosGL Dizisi ve Queer Düşün Serisi gibi odakları sayesinde erişebiliyoruz. İşte bu örneklerin en önemlilerinden biri olarak Annamarie Jagose'nin "Queer Teori: Bir Giriş" kitabını sayabiliriz. Sayılarının çoğalması şüphesiz ki Türkiye'deki queer tartışmalara ivme kazandıracak bir etki yaratacaktır.

**Atilla Barutçu**  
**Bülent Ecevit Üniversitesi**